

น้ำเมาในสูตรไวยากรณ์ของปาณินิ

ธวัชชัย ดุลยสุจริต

คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
ประเทศไทย

thaipoet@gmail.com

บทความวิชาการ
รับบทความ: 10 เมษายน 2566
แก้ไขบทความ: 8 มิถุนายน 2566
ตอบรับ: 17 กรกฎาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอสูตรไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมาจากตำราไวยากรณ์ชื่ออักษฎายาอี้ของปาณินิ ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อราว 350 ปีก่อนคริสตกาล โดยนำเสนอคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมา รวมทั้งลักษณะทางไวยากรณ์ที่ปรากฏในสูตรดังกล่าว สำหรับสูตรที่เกี่ยวกับน้ำเามีทั้งสิ้น 9 สูตร ได้แก่ 2.4.25, 3.1.100, 3.1.117, 3.1.126, 4.2.99, 4.3.76, 5.2.112, 5.4.3, 6.2.10, และ 6.2.70 คำศัพท์ที่เกี่ยวกับน้ำเมาแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม คือ คำศัพท์ที่บอกชนิดของน้ำเมา และคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและการขายน้ำเมา สุดท้ายนำเสนอไวยากรณ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมาตามหลักการสร้างคำในภาษาสันสกฤต โดยการใช้ปัจจัยกฤต ปัจจัยตัทธิต และวิธีการสมาส

คำสำคัญ น้ำเมา ไวยากรณ์สันสกฤต อักษฎายาอี้ ปาณินิ
การสร้างคำ

Intoxicating Liquor as Appeared in *Pāṇini's* Grammatical Formulae

Thawatchai Dulyasucharit

Abstract

This article investigates Sanskrit grammatical formulae related to liquor in *Aṣṭādhyāyī*, a treatise on Sanskrit grammar, written by *Pāṇini* around 350 BC, the vocabularies related to intoxicating liquor, including the grammatical aspects that appear in the aforementioned formulae. There are 10 formulae related to liquor, namely II.4.25, III.1.100, III.1.117, III.1.126, IV.2.99, IV.3.76, V.2.112, V.4.3, VI.2.10, and VI.2.70. The vocabularies related to liquor can be divided into two groups: terms for types of liquor, and terms related to the production and sale of liquor. Lastly, the grammar rules related to intoxicating liquor are related to the formation of words in Sanskrit, by using the primary suffixes (*kṛt pratyaya*), the secondary suffixes (*taddhita pratyaya*), and compound (*samāsa*).

Faculty of Education
Sakon Nakhon Rajabhat
University
Thailand

thaipoet@gmail.com

Academic Article

Received: 10 April 2023

Revised: 8 June 2023

Accepted: 17 July 2023

Keywords: liquor, Sanskrit grammar, *Aṣṭādhyāyī*, *Pāṇini*,
word formation

1. บทนำ

ในโลกปัจจุบันมีการผลิตน้ำเมาจำนวนมากมายหลายชนิด และมีการบริโภคน้ำเมาอย่างกว้างขวาง ทั้งยังใช้น้ำเมาในกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย นอกเหนือจากการดื่มเพื่อความเพลิดเพลินเริงรมย์แล้ว ยังใช้ประโยชน์สำหรับการรักษาโรคและการประกอบอาหารอีกด้วย การดื่มน้ำเมาในหมู่มนุษยชาติน่าจะเกิดขึ้นมาช้านานแล้ว นักวิชาการได้สันนิษฐานว่าหลักฐานเก่าแก่ที่สุดของการดื่มสุราในโลกของเรานี้ อย่างน้อยก็ราว 25,000 ปีที่ผ่านมา โดยมีหลักฐานจากภาพสลักสตรีกำลังยกจอกเข้าสัตว์ จากการขุดค้นในเมืองดอร์ดอกญ (Dordogne) ประเทศฝรั่งเศส (เจียง ถิ หัง, 2562, น. 237)

ในเทพปกรณัมทั้งปวง ล้วนมีเทพเจ้ามากมาย ในจำนวนนั้นมักมีเทพเจ้าแห่งน้ำเมาวมอยู่ด้วยเสมอ เช่น ชาวกรีกโบราณนับถือกันว่า ดิโอนีสอส (Διόνυσος) เป็นเทพเจ้าแห่งเหล้าองุ่น ขณะที่ชาวโรมันได้ยกฐานะดังกล่าวแก่เทพบัคคัส (Bacchus) ส่วนโลกตะวันออกนั้น ในเทพปกรณัมของชาวอารยันมีเทพเจ้าแห่งน้ำเมามากกว่าหนึ่งองค์ ได้แก่ วารุณี¹ เทพีแห่งน้ำเมา และพลราม² เทพเจ้าผู้ชื่นชอบน้ำเมา นี่ย่อมชี้เป็นนัย ๆ ว่าน้ำเมามีความสำคัญมิใช่น้อย

เมื่อเคลื่อนไปสู่โลกแห่งวรรณกรรมสันสกฤต ก็พบว่าในบทประพันธ์อันวิจิตรเหล่านั้นยังมีการอ้างถึงเครื่องดื่มที่ก่อให้เกิดความมึนเมามาช้านาน เอกสารเก่าแก่ที่สุดก็คือคัมภีร์ฤคเวทสังหิตา อันเป็นบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าในสมัยโบราณ โดยเฉพาะในเล่ม (มณฑล) ที่ 9 ล้วนแต่เป็นบทสวดสรรเสริญน้ำเมา ซึ่งใช้ในพิธี เช่นสังเวและเป็นเครื่องดื่มสำหรับบุคคลชั้นสูง เชื่อกันว่าน้ำเมาดังกล่าวคือ

¹ วารุณี ถือเป็นศักดิ์ของพระวารุณ เทพเจ้าแห่งน้ำ ซึ่งได้มาจากการกวนเกษียรสมุทร และยังเป็นเทพีแห่งน้ำเมาด้วย ส่วนสุรา ถือว่าเป็นธิดาของเทพีวารุณี (Monier-Williams, 1899, p. 944)

² พลราม มีสมญานามอีกหลายชื่อ เช่น หลรร (ผู้ถือคันไถ หรือผู้ถือน้ำเมา), หลปริยะ (ผู้ชื่นชอบน้ำเมา)

น้ำเมาอย่างหนึ่ง และมีเทพเจ้าผู้โปรดปรานน้ำเมาหลายองค์ เช่น พระอินทร์ พระอัศวินซึ่งเป็นเทพเจ้าคู่แฝด เนื้อหาจากคัมภีร์ฤคเวทเผยให้ทราบว่าชาวอินเดียสมัยนั้นมีความคุ้นเคยกับน้ำเมาอย่างน้อยสองชนิด คือ **โสม** ซึ่งใช้ในพิธีกรรม กับ **สุรา** ซึ่งเป็นน้ำเมาโดยทั่วไป สุรานั้นผลิตจากธัญญาหารบางชนิด (MacDonell, 1900, p. 165) อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ว่าโสมเป็นน้ำเมาหรือไม่นั้นยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ บ้างก็ว่าคำว่า **มท** มิได้หมายถึงเมา แต่หมายถึงเคลิบเคลิ้ม และยังมีประเด็นว่าด้วยกรรมวิธีการเตรียมน้ำโสม ซึ่งอาจแตกต่างไปจากการผลิตน้ำเมา เป็นต้น (Jamison & Breceton, 2014, pp. 30-32) สำหรับประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้คงต้องยกให้เป็นหน้าที่ของนักวิชาการด้านวรรณกรรมพระเวทที่จะต้องถกเถียงกันและสืบหาคำตอบที่เหมาะสมต่อไป

นอกเหนือจากวรรณกรรมด้านศาสนา ยังมีวรรณกรรมด้านกฎหมายที่เรียกกันว่าธรรมสูตรหรือธรรมศาสตร์ ก็ยังกล่าวถึงน้ำเมาอย่างกว้างขวาง ดังเช่นในคัมภีร์วิษณุสมฤติ กล่าวไว้ในสูตรที่ 82-84 อธิบายที่ 22 ว่าด้วยสุราซึ่งมีด้วยกันหลายลักษณะ (Jolly, 1880, pp. 95-96) ดังนี้

“สุราที่ได้จากน้ำตาล ที่ได้จากดอกมธุกะ หรือจากแป้ง สามอย่างนี้พึงทราบว่าแต่ละอย่าง หรือว่าทั้งหมดก็ตาม ทวิชาติไม่พึงดื่ม

“น้ำเมาจากดอกมธุกะ (พืชชนิดหนึ่งในวงศ์พิกุล) จากน้ำอ้อย จากผลมะขวิด (เงาะ) เหล้าจากเกาละ (ละมุด?) จากอินทผลัม (ขารู) จากสาเก (ปานส) จากน้ำองุ่น (มฤทุวิการส) จากน้ำผึ้ง (มาธูวิก) เมรัย (ไมเรยะ) และจากช่อดอกมะพร้าว (นารีเกลช)

“น้ำเมาทั้ง 10 ชนิดนี้ไม่บริสุทธิ์สำหรับพรหมณ์ แต่กษัตริย์และไวศยะแตะต้องได้ ไม่เป็นโทษ”

นอกจากนี้ คัมภีร์มนุสมฤติ อันเป็นคัมภีร์ธรรมศาสตร์อีกเล่มหนึ่ง กล่าวถึงหลักควรประพฤติของพราหมณ์ โดยมีเนื้อหากล่าวถึงโทษของการดื่มสุรา ดังนี้ (Jha, 1999b, p. 469)

กฤมิกิฏปตคานำ

วิฑูรชา ใจ ปุณนินาม ฯ

หีสราณำ ใจ สตุตวนำ

สุราไป พราหมณ วุเรชตุ ฯ

(มนุสมฤติ, 12.56)

ความว่า “พราหมณ์ผู้ดื่มเหล้า จักไปเกิดเป็นหนอน แผลง นก กินมูลสัตว์ หรือเป็นสัตว์กินเนื้อ”

ในขณะที่วรรณกรรมประเภทอิติहाส ดังเช่นรามายณะของวาลมิกิ ก็ยังปรากฏเนื้อหาว่าด้วยน้ำเมาอยู่เนือง ๆ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างเนื้อหาจากตอนหนึ่งในสุนทรกานท์ (Mukhodakara, 1983, p. 1833) เมื่อนางรากษสীชื่อศูรปณาได้กล่าวไว้ว่า

“สุรา จานียดำ กุชิปริ

สรวโคกวินาศินี ฯ”

(รามายณะ, 5.24.44)

ความว่า “จงนำสุรา เครื่องดับความเศร้าโศกทั้งปวง มาโดยพลัน” จากข้อความดังกล่าว ทำให้เข้าใจได้ว่า สุรา อันเป็นน้ำเมาชนิดหนึ่ง ถือเป็นเครื่องดับความเศร้าโศกทั้งปวงได้ และในที่นี่ผู้ดื่มก็เป็นสตรี จึงน่าจะเป็นเบาะแสให้เราทราบว่าเป็นสมัยที่ประพันธ์รามายณะนั้น มิใช่เพียงแต่บุรุษเท่านั้นที่จะดื่มน้ำเมา

ในโลกของการแพทย์และโศสถทั้งปวง น้ำเมาก็ปรากฏความสำคัญด้วยเช่นกัน เช่น ในตำราอายุรเวท เรื่องอัมฤกคฤทยะได้กล่าวถึงเหล้า 15 ชนิด (วุฒิพงษ์ ฤทธิลสมบัติ และ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2022, น. 228) โดยแบ่งเป็นเหล้าจากข้าวหรือ

วัชพืช ได้แก่ สุรา ยวสุรา เหล้าจากพืช ได้แก่ วาสุณี ไวกิตกะ สุรา เหล้าจากผลไม้ ได้แก่ มารทีกะ และชาฐระ และเหล้าจากน้ำตาล ได้แก่ ศารกระ เคาทะ สีฐ เป็นต้น

ส่วนในโลกของภาษาและไวยากรณ์สันสกฤตนั้น แม้ไวยากรณ์จะไม่เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับน้ำเมา แต่ตำราด้านภาษาและไวยากรณ์ก็กล่าวถึงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมาเอาไว้ด้วย ตัวอย่างเช่น อมรโกษ อันเป็นปทานุกรม หรือหนังสือรวมศัพท์ภาษาสันสกฤตไว้เป็นหมวดหมู่ ในศุทรวรรค ได้บันทึกคำศัพท์ที่เกี่ยวกับน้ำเมาชนิดต่าง ๆ ไว้ 12 คำ ได้แก่ สุรา หลิปรียา หาลา ปริสุต วรณาตุมชา คนุโรตตมา ปุรสนเนรา กาทมพุรย ปริสุตา มทิวรา กศุย มหุย นอกจากนี้ ยังมีคำอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมา ได้แก่ ศุณฺหาปาน และมทสุถาน หมายถึง ร้านขายเหล้า มธุวาร และมธุกรม หมายถึงการดื่มสุรา เป็นต้น (Sardesai & Padhye, 1940, p. 93) ผู้เขียนมีข้อสังเกตตรงนี้ว่า คำที่หมายถึงน้ำเมานั้น ส่วนใหญ่หากมิใช่คำนามสตรีลิงค์ ก็จะเป็นคำนามบุพบทลิงค์ คำนามที่เป็นบุพบทลิงค์นั้นพบได้น้อย และชื่อน้ำเมาจำนวนหนึ่งเป็นได้ทั้งบุพบทลิงค์และบุพบทลิงค์

ยังมีตำราไวยากรณ์สันสกฤตที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง นั่นคือ คัมภีร์อักษฎาธยายี (อษฎาธยายี) กล่าวได้ว่าผู้ศึกษาภาษาสันสกฤตส่วนใหญ่จะต้องได้ศึกษาดำรงเล่มนี้ อักษฎาธยายีเป็นตำราไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต แต่งโดยนักไวยากรณ์สันสกฤตชื่อ ปาณินิ เมื่อราว 350 ปีก่อนคริสตกาล (Rajpopat, 2022, p. 8) ในบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียปัจจุบัน เขียนหลักไวยากรณ์เป็นสูตรขนาดสั้น กระชับ แบ่งเนื้อหาออกเป็นเล่ม ๆ เรียกว่าอษฎายะ (อษฎาย) มีทั้งหมด 8 เล่ม จึงเรียกว่า อักษฎาธยายี (อษฎ หมายถึง จำนวน 8) ชื่อนี้จึงมีความหมายว่าตำราที่มีเนื้อหา 8 อษฎายะ (อษฎาย อาจเรียกว่า เล่ม, ภาค ก็ได้) แต่อษฎายะหนึ่ง ๆ ยังแบ่งเป็น 4 บท (ปาทะ) แต่ละบทมีสูตรสั้น ๆ จำนวนไม่เท่ากัน ระหว่าง 38-223 สูตร รวมทั้งสิ้นมีสูตรไวยากรณ์ 3,983 สูตร

ความสำคัญของตำราหรือคัมภีร์เล่มนี้ก็คือ การอธิบายไวยากรณ์สันสกฤตได้อย่างกระชับแต่ครอบคลุมกฎข้อบังคับและข้อยกเว้นต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งยังบันทึกลักษณะการใช้ภาษาสันสกฤตในลักษณะต่าง ๆ ทั้งในสมัยที่เขียนนั้นและสมัยก่อนหน้านั้น โดยมีการอ้างถึงนักวิชาการที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น **กาศยป** (8.4.67) **ศากลย** (1.1.16) **เสนก** (5.4.112) นักวิชาการภาษาสันสกฤตจึงสนใจศึกษาตำราเล่มนี้เรื่อยมาแม้ในปัจจุบัน

อักษราธยายีมิได้เรียงเรียงขึ้นด้วยคำประพันธ์หรือฉันทชนิดใด ๆ แต่ประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ในรูปแบบของสูตร (สูตร) นั่นคือ เป็นข้อความสั้น กระชับที่สุดที่จะครอบคลุมเนื้อหาประเด็นนั้น ๆ บางสูตรจึงอาจมีเพียงคำเดียว เช่น สูตร 2.1.22 มีข้อความว่า “ตตปุรุชะ” หมายถึง “สมาสชนิดตตปุรุชะ” อาจอธิบายให้เข้าใจว่า ถัดจากสูตรนี้ไป จะได้กล่าวถึงสมาสชนิด ตตปุรุชะ ขณะที่สูตรถัดไป (2.1.23) ก็มีเพียง 2 คำ คือ “ทวิคฺศุจ” (ทวิคฺศุ จ) หมายถึง “และสมาสชนิดทวิคฺ” อาจอธิบายให้เข้าใจชัดเจนได้ว่า ทวิคฺเป็นสมาสชนิดตตปุรุชะด้วย จุดเด่นในแง่ของความกระชับจึงอาจเป็นจุดอ่อนสำหรับผู้ศึกษาเพราะจะต้องมีความรู้พื้นฐานที่ดีพอ รู้วิธีการอ่านทำความเข้าใจสูตร การเชื่อมโยงจากสูตรก่อน ๆ ที่ผ่านมาแล้ว เป็นต้น ในสมัยโบราณจึงน่าจะต้องเรียนรู้ผ่านครู มิใช่อ่านจากเล่มหนังสืออย่างในปัจจุบันนี้

ด้วยลักษณะของตำราที่ได้กล่าวถึงการใช้คำจำนวนมาก จึงย่อมจะมีคำจากหลากหลายแวดวง การศึกษาคัมภีร์อาจช่วยหาเบาะแสทางสังคมในยุคสมัยของปาณินิ หรือสมัยก่อนปาณินิได้ ดังเช่นในหนังสือ *Indian As Known To Panini* ของ Agrawala (1953) ที่เล่าเรื่องราวต่าง ๆ จากตำราไวยากรณ์เล่มนี้ได้ที่น่าสนใจ โดยมีเรื่องของอาหารและเครื่องดื่มด้วย

ในงานค้นคว้าเล่มดังกล่าว Agrawala (1953, pp. 114-119) ได้ให้ข้อมูลไว้ในบทที่ 3 ว่ามีศัพท์จากคัมภีร์อักษราธยายีของปาณินิที่เกี่ยวกับน้ำเมาในฐานะเครื่องดื่มของอินเดียในสมัยโบราณ ได้แก่ ศุณฺฑทิก, เสาณฺฑทิก, อาสฺติ, อาสฺตีวล, มทุย,

สุรา, ไมเรย, กาปิศายน, กษาย, และวินีย โดยได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของน้ำเมาชนิดต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจ ผู้เขียนจึงมีจำเป็นต้องกล่าวในประเด็นเหล่านั้น ทว่าเห็นมุมมองที่จะได้กล่าวถึงน้ำเมาในประเด็นด้านไวยากรณ์ ด้วยเกิดความสงสัยขึ้นมาว่า น้ำเมามีความสำคัญอย่างไร เหตุใดนักไวยากรณ์จึงได้บรรจุคำเหล่านี้ไว้ในตำราฉบับกะทัดรัดนี้ อีกอย่างหนึ่งผู้เขียนใคร่จะได้ขยายความหลักไวยากรณ์ในสูตรที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นด้วย

ในบทความนี้ ผู้เขียนขอใช้คำว่า “น้ำเมา” โดยมีความหมายครอบคลุมถึงเครื่องดื่มที่ทำให้มึนเมาทั้งปวง (intoxicating liquor) หรือที่ในโลกสมัยใหม่นิยมเรียกว่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (alcoholic beverage) เนื่องจากเป็นคำที่ครอบคลุมความหมายกว้าง สำหรับเครื่องดื่มทุกชนิด ทั้ง สุรา เมรัย เหล้า เบียร์ ไวน์ อุ กระแช่ สาโท หวาก ฯลฯ สอดคล้องกับความหมายของน้ำเมา ที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ดังนี้ “น้ำที่ดื่มแล้วทำให้มึนเมา มีสุรา เมรัย เป็นต้น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 629)

สำหรับคัมภีร์อักษฎายาที่ใช้ในการสำรวจครั้งนี้ ผู้เขียนอาศัยฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี ของ Srisa Chandra Vasu พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1891 และฉบับภาษาสันสกฤต อักษรโรมัน ของ Sumitra M. Katre พิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1989 เป็นแหล่งข้อมูลหลัก

ในการพรรณนาถึงสูตรไวยากรณ์ในบทความนี้ ผู้เขียนจักได้ยกสูตรขึ้นมาในเบื้องต้น จากนั้นแยกศัพท์ไว้ในวงเล็บ แล้วเขียนคำอธิบายศัพท์ในลำดับถัดไปเป็นเช่นนี้ทุก ๆ สูตร สำหรับหมายเลขของสูตรนั้น จะใช้เลขทศนิยม 3 ตัว กล่าวคือ ตัวแรกหมายถึง อธิยยะ ตัวที่สองหมายถึง ปาทะ และตัวที่สามหมายถึง สูตร เช่น 1.2.5 หมายถึง สูตรที่ 5 ปาทะที่ 2 ในอธิยยะที่ 1 ดังนี้

2. สูตรน้ำเมาในอัมภรณายา

จากสูตรไวยากรณ์สันสกฤตทั้งสิ้น 3,983 สูตร ในคัมภีร์อัมภรณายานี้ มีสูตรไวยากรณ์ที่กล่าวถึงศัพท์เกี่ยวกับน้ำเมาเป็นจำนวน 9 สูตร โดยอาจแบ่งเป็น สูตรที่กล่าวถึงน้ำเมาชนิดต่าง ๆ และสูตรที่กล่าวถึงสิ่งอื่นอันเกี่ยวข้องกับน้ำเมา

2.1 สูตรที่กล่าวถึงชนิดของน้ำเมา

สูตรไวยากรณ์ที่กล่าวถึงน้ำเมาในอัมภรณายามีด้วยกัน 6 สูตร แต่ละสูตร กล่าวถึงน้ำเมาต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

2.1.1 สุรา [สุตริ.] หมายถึง เหล้า ไวน์ หรือเบียร์

คำว่า สุรา เป็นศัพท์ที่มีความหมายถึงน้ำเมาหรือเหล้าโดยทั่วไป ปรากฏใน สูตรที่ 25 ปาฐะที่ 4 อัมภรณายะที่ 2 ดังต่อไปนี้

“วิภาสา เสนาสุราฉายาศาลานิศานาม ฯ” 2.4.25

(ศัพท์ : วิภาสา เสนา สุรา ฉายา ศาลา นิศานาม)

สูตรนี้สืบเนื่องจากสูตรก่อนหน้านี้ (วิภาสา หมายถึง ทางเลือกที่สามารถใช้ได้³) โดยกล่าวถึงสมาสชนิด ตัตปุระสมาส ที่ลงท้ายด้วยคำนามว่า เสนา (กองทัพ) สุรา (เหล้า) ฉายา (เงา) ศาลา (ศาลา) นิศา (กลางคืน) อาจใช้สมาสเหล่านี้เป็นคำนาม นปฺงสกลิงค์ได้ ยกเว้นสมาสชนิดกรรมธารยะ และที่ใช้กับปัจจัย นณฺ (กล่าวมาในสูตร ข้างหน้า)

³ วิภาสา เป็นศัพท์เฉพาะในอัมภรณายี บอกข้อยกเว้น หรือทางเลือกจากที่กำหนดไว้ก่อนหน้านี้ เช่น สูตรที่ 1.1.27 กล่าวถึง คำ “สรว และอื่น ๆ” ใช้ในแบบสรรพนามได้ ในสูตรถัดมา 1.1.28 กล่าวถึงข้อยกเว้น “วิภาสา ทิกฺ สมาน” นั่นคือ อาจยกเว้นในคำสมาสที่มีความหมายเกี่ยวกับทิศ (ทิกฺ)

เมื่อสร้างคำสมาสชนิดตัดปุระจะจากคำนามข้างต้น ซึ่งเป็นคำนามสตรีลิงค์ อาจใช้เป็นคำนามนปฺสกลิงค์ (โดยลบสระอาท้ายคำ) ได้ดังนี้ (Katre, 1989, p. 163)

“ราช” และ “เสนา”	: ราชเสนา หมายถึง กองทัพของพระราช
“ยว” และ “สุรา”	: ยวสุร หมายถึง น้ำเมาจากข้าวบาร์เลย์
“กุฑฺย” และ “ฉายา”	: กุฑฺยฉายา หมายถึง เงามจากกำแพง
“โค” และ “ศาลา”	: โคศาล หมายถึง คอกโค
“ศฺว” และ “นิศา”	: ศฺวนิศ หมายถึง คื่นแห่งสุนัข (สุนัขหอน)

คำนามส่วนท้ายของสมาสข้างต้น อาจใช้คำที่ลงท้ายสระอาก็ได้ แต่สมาสที่ได้เป็นสตรีลิงค์ เช่น ราชเสนา ยวสุรา กุฑฺยฉายา โคศาลา และศฺวนิศา โดยยังคงมีความหมายดังกล่าวไว้ข้างบน

สำหรับคำว่า **สุรา** นี้ยังปรากฏในภาษาบาลี และภาษาไทยด้วย โดยมี ความหมายว่า เหล้า หรือน้ำเมาที่ได้จากการกลั่น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1247)

2.1.2 มทุย [นปฺ.] หมายถึง น้ำเมาที่มีฤทธิ์แรง ปรากฏในสูตรที่ 100 ปาทะที่ 1 อธิบายะที่ 3 ดังนี้

“คทมทจรมศฺจานุปฺสฺรเค ฯ” 3.1.100

(ศัพท์: คท มท จร ยมศฺ จ อนุปฺสฺรเค)

สูตรนี้หมายความว่า ปัจจัยกฤต ยตุ (รูป ย) สามารถใช้ตามหลังธาตุเหล่านี้ได้ คือ √คท (พูด), √มท (ยินดี), √จร (ไป) และ √ยม (ขวาง) เมื่อไม่มีคำอุปสรรคอยู่ข้างหน้า

ในที่นี้ จาก √มท เป็นธาตุ มีความหมายว่า ยินดี ทำให้เมา เมื่อเติมปัจจัยแล้วได้ศัพท์ มทุย หมายถึง น้ำเมาชนิดหนึ่ง นั่นคือ เครื่องดื่มที่ทำให้มึนเมา หรือ

ครีกครั้นรื่นรมย์ ศัพท์นี้ตรงกับศัพท์ภาษาบาลีว่า มชฺช ดังในบทสวดสมათานศีลห้าที่คุ้นเคยกันดีว่า “สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานาฯ”

นอกจากนี้ คำว่า มชฺช ยังมีความหมายจำเพาะถึงน้ำเมาทั้งปวงที่มีฤทธิ์เข้มข้น (Prakash, 1961, p. 299) ได้ด้วย

ธาตุอื่น ๆ ในสูตรนี้อาจสร้างจากปัจจัยดังกล่าว ได้ดังนี้

คท + ย ได้รูป คทฺย หมายถึง สิ่งที่ถูกกล่าวถึง, ร้อยแก้ว

จร + ย ได้รูป จรฺย หมายถึง สิ่งที่ถูกไปถึง

ยม + ย ได้รูป ยมฺย หมายถึง สิ่งที่ถูกขวางไว้

2.1.3 กาปิศายนี [สตรี.] หมายถึง น้ำเมานิดหนึ่งนำเข้ามาจากเมืองกาปิสี มีกล่าวถึงในสูตรที่ 99 ปาทะที่ 2 อธิบายะที่ 4 ดังนี้

“กาปิศฺยาะ ษฺมฏ ฯ” 4.2.99

(ศัพท์: กาปิศฺยาะ ษฺมฏ)

สูตรนี้มีได้กล่าวถึงชื่อน้ำเมาโดยตรง แต่กล่าวถึงการสร้างคำจากคำว่า **กาปิสี** (ชื่อเมือง) โดยลงปัจจัยตัดทิต ษฺมฏ (รูป อายน) ในความหมายที่บ่งบอกที่อยู่ หรือความหมายอื่น เช่น **กาปิศายนี มฏ** (หมายถึง เหล้าหวานจากเมืองกาปิสี), **กาปิศายนี ทฺรากฺษา** (เหล้าองุ่นจากเมืองกาปิสี) (Abhyankar, 1961, p. 373) หรือเป็นคำนามสตรีลิงค์โดยลงปัจจัย จิงฺ ต่อท้าย เป็น **กาปิศายนี** (Vasu, 1896, p. 734)

2.1.4 ไมเรย [ปฺ., นปฺ.] หมายถึง น้ำเมาปรุจรส เป็นส่วนผสมของน้ำเมานิดที่เรียกว่า สุรา และอาสวะ (Monier-Williams, 1899, p. 834) ปรากฏอยู่ในสูตรที่ 70 ปาทะที่ 2 อธิบายะที่ 6 ดังนี้

“องฺคานิ ไมเรย ฯ” 6.2.70

(ศัพท์: องฺคานิ ไมเรย)

สูตรนี้กล่าวว่า คำสมาสที่มีศัพท์ไมเรย อยู่ข้างหลัง หากคำหน้ามีความหมายถึง ส่วนผสม (องฺคานิ) ของไมเรยะ ให้ออกเสียงมีระดับเสียงสูงขึ้น อันเป็นสูตรต่อเนื่อง มาจากสูตรก่อนหน้านี้เกี่ยวกับระดับเสียง ซึ่งเริ่มกล่าวถึงในสูตร 6.263 ความว่า “พยางค์ต้นของศัพท์แรกแห่งสมาส ย่อมมีเสียงอุทาทุต” (เสียงสูง)⁴

คำว่า **ไมเรยะ** (ไมเรย) เป็นคำที่ใช้ทั่วไปอีกคำหนึ่งในวรรณคดีสันสกฤต แต่ไม่พบในวรรณกรรมประเภทพราหมณะและอาร์ณยกะ แสดงว่าเป็นคำที่เกิดขึ้น หลังยุคพระเวท (Agrawala, 1953, p. 115) โดยมีความหมายว่าน้ำเมาชนิดที่ผสมกับ วัตถุดิบอื่น ๆ เพื่อปรุงรส

ในคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลีมีศัพท์ที่ตรงกันกับ **ไมเรย** คือ **เมรย** ในภาษาไทยใช้ว่า เมรัย มีความหมายว่า “น้ำเมาที่เกิดจากการหมักหรือแช่ น้ำเมาที่ไม่ได้กลั่น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 919)

อัครวาลเสนอว่า “จากสูตรดังกล่าว เราทราบโดยนัยว่าปาณินีย่อมมีความรู้ เรื่องส่วนประกอบของน้ำเมาชนิดไมเรยะ และเป็นไปไม่ได้เลยที่จะเข้าใจสูตรดังกล่าว หากไม่รู้เรื่องส่วนผสมเหล่านี้” (Agrawala, 1953, p. 115)

ตัวอย่างศัพท์ที่ประกอบด้วยไมเรย มีดังนี้ (Katre, 1898, p. 730)

คฺุทไมเรย ⁵	น้ำเมาที่มีส่วนผสมของน้ำตาลคฺุทะ (เน้นเสียงพยางค์แรก)
มฺฤไมเรย	น้ำเมาที่มีส่วนผสมของน้ำผึ้ง (เน้นเสียงพยางค์แรก)
ปรมไมเรย	น้ำเมาชั้นเลิศ (ไม่ต้องเน้นเสียง เพราะคำว่า ปรม ไม่ได้หมายถึง ส่วนผสมของเหล้า)

⁴ ระดับเสียงในภาษาสันสกฤตมีความสำคัญต่อการสร้างคำ ระดับเสียงสูง (อุทาทุต) เป็นระดับเสียง สำคัญของคำ ทั้งคำเดี่ยวและคำประสม (สมาส) หากสระในคำนั้นมีระดับเสียงสูง สระอื่น ๆ จะเป็นเสียงอุทาทุต (เสียงไม่สูง) ระดับเสียงเป็นคุณสมบัติของสระ (พยัญชนะไม่มีระดับเสียง) โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงระดับเสียง ได้ขึ้นเนื่องจากสระที่อยู่ติดกัน (Abhyankar, 1961, p. 75)

⁵ ในที่นี้ผู้เขียนกำกับระดับเสียงสูงด้วยเครื่องหมายวรรณยุกต์เอก

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงสูตรที่กล่าวถึงศัพท์ซึ่งไม่ได้มีความหมายถึงชนิดของ
น้ำมาโดยตรง แต่เกี่ยวข้องกับน้ำมา ปรากฏ 5 คำ ดังต่อไปนี้

2.2.1 วินัย [ป.] หมายถึง กากที่เหลือจากการกลั่นเหล้า โดยปรากฏในสูตรที่ 117 ปาฐะที่ 1 อรรถาธิบายที่ 3 ดังต่อไปนี้

(ศัพท์ : วิปฺย วิณีย ชิตฺยาละ มุญฺช กุลฺก หลิฺษฺ)

สูตรนี้กล่าวถึงค่านามที่แจกรูปพิเศษหลังจากเติมปัจจัยกฤต กฤษฺ (รูป ย) ได้แก่ วิปฺย วินีย และชิตฺย เมื่อมีความหมายว่า หล้ามฺญชะ ตะกอน (กลุ่ก) และคั่นไถ (หลิ) ตามลำดับ (ในกรณีปกติ จะเป็นรูป วิปฺย วินีย และเชย ตามลำดับ)

คำว่า วินีย มาจาก ๖ ธาตุ ลงอุปสรรค วิ หมายถึง สิ่งที่ถูกขจัดออก ในที่นี้ ก็คือตะกอนจากการต้มกลั่นสุรา ซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะในแวดวงการผลิตน้ำเมา พจนานุกรมภาษาดั้งสกลฤตของวิลสัน (Wilson, 1832, p. 773) ให้ความหมายของ คำว่า วินีย ไว้ว่า “Sediment, dregs” ซึ่งหมายถึงตะกอนนั่นเอง

2.2.2 **อาส** หมายถึง กลัณ ปรากฏในสูตรที่ 126 ปาทะที่ 1 อัยยาะที่ 3 ดังนี้

(ศัพท์ : อาสฺ ย วปี รปี ลปี ตฺรปี จมศฺ จ)

สูตรนี้กล่าวถึง ปัจจัยกฤต ๗๒๓ ซึ่งมีรูป “ย” (กล่าวไว้แล้วในสูตรข้างหน้า) ที่ตามหลังธาตุต่าง ๆ ได้แก่ อา√สุ (กลั่น) √ยุ (ร่วม) √วรูป (หว่าน) √รป (พูด) √ปล (พูดพลาบ) √ตฺรป (ขาย) และ √จมุ (ดื่ม) เมื่อลงปัจจัยนี้ จะต้องทำพฤทธิสระใน พยางค์แรกด้วย

สำหรับ อาสุ ในที่นี้เป็นธาตุ มิได้เป็นคำนาม สร้างจาก อา (อุปสรรค) และธาตุ √ส (หมวด 5) หมายถึง กลั่น บีบ คั้น ในกรณีของธาตุอื่น ๆ สามารถสร้างคำศัพท์ได้ ดังนี้

√ยุ + ย	ได้รูป	ยวยุ	หมายถึง	สิ่งที่ถูกผสม, รวม
√วป + ย	ได้รูป	วปยุ	หมายถึง	สิ่งที่ถูกหว่าน
√รป + ย	ได้รูป	รปยุ	หมายถึง	สิ่งที่ถูกกล่าวถึง
√ลป + ย	ได้รูป	ลปยุ	หมายถึง	สิ่งที่ถูกกล่าวถึง
√ตฺรป + ย	ได้รูป	ตฺรปยุ	หมายถึง	รู้สึกอาย
√จมุ + ย	ได้รูป	จมุยุ	หมายถึง	อาหาร

กรณีของ อาสุ เมื่อเติมปัจจัยดังกล่าว ก็จะได้ศัพท์ “อาสวยุ” หมายถึง สิ่งที่ได้จากการกลั่น หรือคั้น ซึ่งเดิมน่าจะหมายถึงน้ำโสม และต่อมาใช้ในความหมายว่า น้ำเมาได้ด้วย อนึ่ง ศัพท์ อาสุ นี้ยังนำไปลงปัจจัยกฤต อป (รูป “อ”) ได้รูปสำเร็จเป็น อาสว หมายถึง เครื่องคองหรือน้ำเมาบางชนิดได้ด้วย (Wilson, 1832, p. 126)

2.2.3 ศุณฺฑติก [ปฺ., นปฺ.] หมายถึง ร้านเหล้า ปรากฏในสูตรที่ 76 บาทที่ 3 ในอรรถยาเยที่ 4 ดังนี้

“ศุณฺฑิกาภิโย'ณฺ ๗” (4.3.76)

(ศัพท์: ศุณฺฑิก อาภิ-ภยสฺ ๑ณฺ)

สูตรนี้กล่าวถึงปัจจัยตัทธิต **อณฺ** (รูป “อ”) ใช้บ่งบอกที่มา เมื่อเติมหลังศัพท์ “ศุณฺฑิก” เป็นต้น

กล่าวคือคำ ศุณฺฑิก (ร้านเหล้า) เมื่อลงปัจจัย อณฺ จะได้รูป “เศาณฺฑิก” (โดยการเปลี่ยนสระอุเป็นสระชั้นพฤทธิ คือสระเอา) หมายถึง คนดื่มเหล้า หรือ คนขายเหล้า ปกติถือว่าเป็นวรรณะผสม บ้างก็ว่ามาจากผู้เป็นพ่อในวรรณะ (ยอย)

ไกววรรตะ กับแม่ในวรรณะ (ย้อย) คานธิกะ บ้างก็ว่าพ่อเป็นไฉษฏยะ แม่เป็นศุทร (Monier-Williams, 1899, p. 1093)

ศัพท์ดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์เก่าแก่อย่างถกเวทสังหิตา แต่มีอยู่ในวรรณกรรมยุคหลัง เช่น พุทธกถาโคลกสังเคราะห์ (พุทธกถาโคลกสงครุห) ของพุทธสวามิน (Buddhasvamin, 2020) ดังนี้

ตตะ ศุณฺทิกสาเลษุ มารุคยา มิ สุรามิติ ฯ 21.148

ความว่า “จากนั้นข้าเสาะหาสุราในบรรดาร้านเหล้าทั้งหลาย” ในที่นี้คำว่า “ศุณฺทิกศาล” มีความหมายว่า ร้านเหล้า

2.2.4 อาสุติ [สตรี.] หมายถึง การคั้นน้ำโสม การต้มเหล้า ปรากฏในสูตรที่ 112 บาทที่ 2 ในอถยายที่ 5 ดังนี้

“รชฏะกุณฺธิยาสุติปริษโท วลฺจ ฯ” 5.2.112

(ศัพท์ : รชฏ กุณฺธิ อาสุติ ปริษท วลฺจ)

สูตรนี้กล่าวถึง ปัจจัยตัทธิต วลฺจ (รูป “วล”) มีความหมายว่า “มี” เมื่อตามหลัง ศัพท์ รชฏ (ฝุ่น) กุณฺธิ (การไถ) อาสุติ (การคั้นน้ำโสม) และปริษท (กลุ่ม) เมื่อใช้เป็นนามเฉพาะ (Abhyankar, 1961, p. 318)

ตัวอย่างการสร้างคำจากสูตรนี้ เช่น คำว่า อาสุติ กับปัจจัย วล ได้รูปสำเร็จ เป็น อาสุติวล” หมายถึง นักบวชผู้เตรียมน้ำโสม และภายหลังมีความหมายว่าผู้ผลิตเหล้า หรือผู้ขายเหล้าด้วย (Monier-Williams, 1899, p. 160) สำหรับคำอื่นก็เช่น รชฏวล (เต็มไปด้วยฝุ่น) กุณฺธิวล (ผู้เพาะปลูก) ปริษทวล (มีผู้รายล้อม)

ในกรณีข้างต้น ทั้ง อาสุ และอาสุติ ล้วนมาจาก ธาตุ √สฺ ลงอุปสรรค อา เช่นเดียวกัน

2.2.5 กษาย [ปฺ., นปฺ.] หมายถึง น้ำกระสายสำหรับปรงเกล้า หรือเกล้า ชนิดหนึ่ง ได้จากข้าวสุกและดอกไม้ ปรากฏในสูตรที่ 10 ปาทะที่ 2 ในอถยายะที่ 6 ดังนี้

“อถวรุกษายโยรชาเตา ฯ” 6.2.10

(ศัพท์ : อถวรุกษายโยร ชาเตา)

สูตรนี้เป็นการอธิบายทางไวยากรณ์ว่า สมาสชนิดตัดปุรงซึ่งบ่งบอกที่มา (ชาติ) นั้น คำศัพท์ตัวแรกให้คงระดับเสียงเดิม หากศัพท์ตัวที่สองเป็น “อถวรุก” (หมายถึงพราหมณ์กลุ่มหนึ่งผู้จัดเตรียมพิธีสังเวย) หรือ “กษาย” ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (Katre, 1989, p. 715)

สรุปรมณฺทกษาย หมายถึง น้ำกษายที่ได้จากเปลือกแข็งของเนยเหลว ในที่นี้ คำหน้า สรุปรมณฺท บ่งบอกที่มา คือเปลือกแข็งของเนยเหลว จึงคงระดับเสียงที่คำหน้า

ปรมกษาย หมายถึง น้ำกษายที่ดีเลิศ ในที่นี้ คำหน้า ปรม ไม่ได้บ่งบอกที่มา จึงไม่มีระดับเสียงที่คำหน้า แต่ไปอยู่ที่คำหลัง

น้ำกษายนี้ สามารถนำไปปรงเกล้าได้หลายชนิด ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

เทวาริกกษาย เป็นน้ำเมออย่างอ่อน อัศวราล (Agrawala, 1953, p. 119) เสนอน่าจะปรงเป็นพิเศษสำหรับเทวาริก หรือนายทวาร ซึ่งด้วยหน้าที่รับผิดชอบนั้น ต้องดื่มสุราอย่างอ่อนเท่านั้น

ในหนังสือ *Food and Drink in Ancient India* นั้น Prakash (1961, p. 299) ได้รวมเอากษายไว้ในรายชื่อของน้ำเมอด้วย แต่อธิบายว่าเป็นน้ำกระสายที่ได้จาก ข้าวสุกและดอกไม้

3. ลักษณะทางไวยากรณ์ที่เกี่ยวกับน้ำเมา

จากสูตรไวยากรณ์ที่เกี่ยวกับน้ำเมาข้างต้น เมื่อพิจารณาจากมุมมองทางไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต พบว่ามีลักษณะทางไวยากรณ์ที่น่าสนใจ โดยอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

3.1 ปัจจัยกฤต

กฤต (กฤต) เป็นกระบวนการสร้างนามในภาษาสันสกฤต โดยมีปัจจัยบางตัวประกอบเข้ากับธาตุ เพื่อสร้างคำนาม คุณนาม หรืออภัยยศัพท์ คำที่สร้างขึ้นด้วยปัจจัยนั้นเรียกว่า กฤตานตะ (กฤตานุต) และปัจจัยที่ใช้ในกระบวนการนี้เรียกว่า ปัจจัยกฤต (Murali et al., 2014, p. 34)

ในตำราอักษุรยไยนั้น มีสูตรว่าด้วยปัจจัยกฤตเป็นจำนวนมาก โดยกล่าวไว้ที่อักษุรยไยที่ 3 ตั้งแต่สูตร 3.1.91 จนถึง 3.4.117 แต่ความจริงแล้วปัจจัยกฤตในภาษาสันสกฤตมีจำนวนไม่มาก วิตนีย์ (Whitney, 1924, p. 422) แสดงรายการปัจจัยกฤตไว้ในตำราไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตซึ่งมีอยู่ประมาณ 60 ตัวเท่านั้น ขณะที่สูตรว่าด้วยปัจจัยกฤตในอักษุรยไยมีจำนวนน้อย ๗ สูตร ทั้งนี้ก็เพราะการนำไปใช้มีความหลากหลายและยังมีข้อยกเว้นต่าง ๆ นานาอีกด้วย

ปัจจัยกฤตที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมาในอักษุรยไย มีด้วยกัน 3 ปัจจัย ได้แก่ **ยต** (3.1.100) ใช้เติมหลังธาตุบางตัวเมื่อไม่มีอุปสรรคหน้าธาตุ **กยป** (3.1.117) ใช้เติมหลังธาตุบางตัวเมื่อมีความหมายไม่ปกติ และ **ณยต** (3.1.126) สำหรับเติมหลังธาตุบางตัว

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปัจจัยเหล่านี้แม้จะมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เมื่อนำไปใช้มีรูปเดียวกันคือ ย แต่ในสูตรของปาณินิได้กำหนดชื่อมิให้ตรงกัน เนื่องจากมีเงื่อนไขการใช้ที่แตกต่างกันนั่นเอง

3.2 ปัจจัยศัพท์

ศัพท์ (ศัพท์) หมายถึง ปัจจัยอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในการสร้างคำนามหรือศัพท์อื่น ๆ เพื่อให้มีความหมายเพิ่มขึ้น โดยอาจต้องเปลี่ยนแปลงเสียงบางประการของคำศัพท์นั้น ๆ เสียก่อน เช่น การลบเสียงสระท้ายศัพท์ เปลี่ยนสระ และโดยเฉพาะการเปลี่ยนเสียงสระในพยางค์แรกให้เป็นสระชั้นพฤทธิ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยแต่ละตัวด้วย ดังนั้นการมีตำราระบุถึงการใช้ปัจจัยเหล่านี้จึงมีความสำคัญ และเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาภาษาสันสกฤตเป็นอย่างยิ่ง

ปัจจัยศัพท์นั้นกล่าวไว้ในอักษฎายาอีถึง 2 อธิยาสะ กล่าวคือ ตั้งแต่สูตรที่ 76 ปาเทที่ 1 ในอธิยาสะที่ 4 เรื่อยไปจนจบอธิยาสะที่ 5 รวมทั้งสิ้น 1,115 สูตร ทั้ง ๆ ที่ปัจจัยศัพท์ในภาษาสันสกฤตนั้นมีอยู่ประมาณ 60 ตัวเท่านั้น (Whitney, 1924, p. 457) ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลเดียวกับปัจจัยกฤตดังกล่าวมาแล้ว

ปัจจัยศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมาในอักษฎายาอี ได้แก่ **ษฺมก** (4.2.99) รูปปัจจัยคือ “อายน” เพื่อบอกที่อยู่หรือความหมายอื่น ๆ **อณ** (4.3.76) รูปปัจจัยคือ “อ” เพื่อบอกที่มา และ **वलज** (5.2.112) รูปปัจจัยคือ “वल” ใช้สร้างคำเป็นนามเฉพาะ

3.3 สมาส

สมาสเป็นการสร้างคำในภาษาสันสกฤต โดยนำศัพท์สองคำ (สมาสบางประเภทอาจประกอบด้วยศัพท์มากกว่าสองศัพท์ก็ได้) มารวมเข้าเป็นคำเดียวกันและมีความหมายเกี่ยวข้องกับคำทั้งสอง วิธีการนี้ทำให้ได้ศัพท์ที่กะทัดรัดมากขึ้น ทั้งนี้เมื่อรวมกันเป็นคำใหม่แล้ว สามารถนำไปรวมเข้ากับคำอื่นเป็นคำใหม่ได้อีก สมาสมีด้วยกันหลายประเภท ในที่นี้มีกฎเกี่ยวกับสมาสชนิดตปฺรุสะ กล่าวคือ สมาสที่ประกอบด้วยคำนามทั้งสองคำ โดยที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงการก ได้แก่ กล่าวถึงการสร้างสมาสคำนามนปฺงสกลิงค์จากคำนามสตริลิงค์ได้ (2.4.25) การสร้างตปฺรุสมาส โดยที่คำนำให้คงระดับเสียงเดิม (6.2.10) และการให้คำนำของสมาสมีระดับเสียงสูงขึ้น (6.2.70) เมื่อมีความหมายว่าส่วนผสม

จากหลักไวยากรณ์ทั้งหมดที่เกี่ยวกับน้ำเมา ล้วนเกี่ยวข้องกับการสร้างคำใหม่ โดยใช้ปัจจัยกฤต ปัจจัยตัทธิต และวิธีการสมาส ซึ่งมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง นั่นคือ มีคำหลักสำหรับสร้างคำใหม่ และคำหรือปัจจัยอื่นที่มาประกอบเป็นคำใหม่

4. บทสรุป

ตำราในไวยากรณ์อักษราจารย์ของปาณินิเป็นตำราว่าด้วยหลักไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต เนื้อหาครอบคลุมหลักไวยากรณ์ทั้งปวง รวมถึงข้อยกเว้นในการใช้คำหรือการสร้างคำ ในตำราเล่มนี้มีสูตรที่กล่าวถึงน้ำเมาจำนวน 9 สูตร ได้แก่ สูตรที่กล่าวถึงน้ำเมา 4 ชนิด ประกอบด้วย 1) **สุรา** (น้ำเมาหรือเหล้าโดยทั่วไป) 2) **มัทยะ** (น้ำเมาชนิดหนึ่ง) 3) **กาปิตายนิ** (เหล้าองุ่น) 4) **ไมเรยะ** (น้ำเมาปรุงรส) และสูตรที่กล่าวถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมา 5 อย่าง ประกอบด้วย 1) **วินียะ** (กากจากการกลั่นเหล้า) 2) **อาสุ** (การคั้น การต้ม) 3) **อาสุติ** (การกลั่นน้ำเมา) และ 4) **ศุณทิก** (รำนเหล้า) 5) **กษาย** (น้ำกระสายสำหรับปรุงน้ำเมา)

เป็นที่น่าสังเกตว่าในบรรดาน้ำเมาทั้ง 4 ชนิดนี้ รวมถึงน้ำเมาที่กล่าวถึงโดยทั่วไป 3 ชนิดนั้นคือ สุรา ไมเรยะ และมัทยะ

ในส่วนของหลักไวยากรณ์นั้นเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสร้างคำ 3 ลักษณะ คือ 1) **ปัจจัยกฤต** ได้แก่ ยตุ กยप् และ ฌยตุ 2) **ปัจจัยตัทธิต** ได้แก่ ษฺณฺก อนุ และ ลวจุ 3) **สมาส** ชนิดตัตปุระชะ โดยเกี่ยวข้องกับระดับเสียง

การค้นตำราไวยากรณ์สันสกฤตของปาณินิในครั้งนี้ ทำให้เราได้เห็นภาพสังคมในสมัยโบราณ (ราว 350 ปีก่อนคริสตกาล) ว่าน้ำเมามีความสำคัญมิใช่น้อย และน่าจะสะท้อนอย่างชัดเจนว่า น้ำเมาในสังคมดังกล่าวมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ครบวงจร กล่าวคือ มีการใช้วัตถุดิบเพื่อผลิตน้ำเมา โดยมีกระบวนการผลิต (อาสุ อาสุติ) ได้ผลผลิตคือ น้ำเมาทั้งหลาย ได้แก่ สุรา ไมเรยะ มัทยะ รวมทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องคือน้ำกษายะ และมีกากจากการกลั่นคือ วินียะ ด้วย ทั้งนี้ยังบอกได้ว่าการนำเข้าวัตถุดิบหรือผลผลิตจากภายนอก นั่นคือ องุ่น จากเมืองกาปิตี และได้ผลผลิตเป็น

เหล้าองุ่น (กาปีสายนี้) ถัดจากนั้นก็เข้าสู่ธุรกิจคือมีร้านค้าหรือร้านเหล้า (ศุณทิก) อันนำไปสู่การสร้างคำใหม่ที่เกี่ยวข้องกับน้ำเมาในวิถีของการใช้ภาษาสันสกฤต

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนอาจตอบคำถามจากที่ตั้งไว้ในช่วงต้น ที่ว่า “น้ำเมามีความสำคัญอย่างไร และเหตุใดนักไวยากรณ์จึงบรรจุคำเหล่านี้ไว้ในตำราฉบับกะทรัดนี้” ได้ว่า เพราะคำศัพท์เกี่ยวกับน้ำเมาที่มีเป็นจำนวนมากกระจายอยู่ในการใช้ภาษาสันสกฤต เมื่อต้องการสร้างคำใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการก็มีทางเลือกที่หลากหลาย การสร้างคำในบางกรณีก็เป็นข้อยกเว้นจากแนวทางหลัก นักไวยากรณ์จึงได้บรรจุข้อยกเว้นเหล่านั้นนั่นเอง

ดังกล่าวไว้ในช่วงต้นว่า น้ำเมานั้นปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมสันสกฤต แม้กระทั่งในตำราไวยากรณ์ก็ยังกล่าวถึงเรื่องของน้ำเมา และดูเหมือนจะสอดคล้องกับคติโบราณของชาวฮินดูที่กล่าวว่า เราอาจหาสิ่งดีมีประโยชน์ได้จากทุกที่ เช่น ข้อความจากคัมภีร์มนุสมฤติ หรือมานวธรรมศาสตร์ (Jha, 1999a, p. 195) ที่ว่า

วิชาทปฺยมฤตํ คุราหฺย พาลาทปี สุภาษิตम् ฯ

อมิตฺราทปี สทฺวฤตฺตมเมธฺยาทปี กาณฺจนम् ฯ มนุสมฤติ, 2.239

ความว่า “เราอาจได้น้ำอมฤตจากยาพิษ อาจได้ข้อคิดจากเด็ก อาจได้ความประพฤติอันดีจากศัตรู แม้กระทั่งอาจได้ทองคำจากสิ่งปฏิกูล” ในที่นี้ผู้เขียนได้พบสูตรที่กล่าวถึงน้ำเมาจากคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตอันลึกซึ้ง ทั้งยังได้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างคำหลายประการดังกล่าวมาโดยละเอียดแล้ว

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เจือง ธิ หัง ผู้สร้างสรรค์ สຸຣາປຣຸຣ໌ມ
อันจุดประกายความคิดสำหรับการค้นคว้าครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- เจื่อง ถิ หัง. (2562). *สุรภาพกรณ์ม*. ลานนาการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- วุฒิพงษ์ ถวิลสมบัติ และ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. (2565). เหล้าในอายุรเวท. *วารสาร ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม*, 11(1), 228-249.
- Abhyankar, K. V. (1961). *A dictionary of Sanskrit grammar*. Oriental Institute.
- Agrawala, V. S. (1953). *India as known to Panini*. University of Lucknow.
- Bhate, S. (2002). *Panini: Maker of Indian literature*. Sahitya Akademi.
- Buddhasvamin. (2020). *Br̥hatkathāślokaśaṃgraha*. http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil/corpus/transformations/html/sa_buddhasvAmin-bRhatkathAzlokasaMgraha.htm
- Jamison, S. W., & Breceton, J. P. (2014). *The Rigveda: The earliest religious poetry of India*. Oxford University Press.
- Jha, G. (1999 a). *Manusmriti with the 'Manubhasya' of Medhatithi, Volume 1*. Motilal Barnarsidass.
- Jha, G. (1999 b). *Manusmriti with the 'Manubhasya' of Medhatithi, Volume 2*. Motilal Barnarsidass.
- Jolly, J. (1880). *The institutes of Vishnu*. The Clarendon Press.
- Katre, S. M. (1989). *Aṣṭādhyāyī Of Pāṇini*. Motilal Banarsidass.
- Murali. N., Ramasree, R. J., & Acharyulu, K.V.R.K. (2014). Kridanta analysis for Sanskrit. *International Journal on Natural Language Computing (IJNLC)*, 3(3), 33-49.

- MacDonell, A. A. (1900). *A history of Sanskrit literature*. D. Appleton and Company.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. The Clarendon Press.
- Mukhodakara, S. S. K. (1983). *Ramayana of Valmiki, volume V: Sundarakanda*. Parimal Publications.
- Prakash, O. (1961). *Food and drink in ancient India*. Munshi Ram Manohar Lal.
- Rajpopat, R. A. (2022). In Pāṇini we trust: Discovering the algorithm for rule conflict resolution in the Aṣṭādhyāyī [Doctoral dissertation, University of Cambridge]. <https://doi.org/10.17863/CAM.80099>
- Sardesai, N. G., & Padhye, D. G. (1940). *Amara's Namalinganusasanam (text): A Sanskrit dictionary in three chapters critically edited with introduction and English equivalents for each word and English word-index*. Oriental Book Agency.
- Vasu, S. C. (1896). *The Ashtadhyati of Panini*. Sindhu Charan Bose.
- Whitney, W. D. (1924). *Sanskrit grammar*. Motilal Banarsidass.
- Wilson, H. H. (1832). *A dictionary in Sanscrit and English* (2nd edition). The Education Press.